

WILL YOU...AND YOU...
AND YOU... MARRY ME?

Polygamy in History and Halacha

Source Materials
Shavuot 5766
Rabbi Efrem Goldberg
reg@brsweb.org

חייבין אדם (5:1) קידושין

Rava responds:

Now then! - הכי השתא [Rava] said to [Abaye]: - אמר ליה
There, - התם איתתא לבי תרי לא חזיא - What is the comparison?
kiddushin is invalid because a - אלא גברא
woman is not eligible to be married to two men.^[221]
- But a man, - מי לא חזי לבי תרי - is he not eligible to marry
two women?^[222] Since he in fact can do so, we may infer that when
he says: "Become betrothed to half of me," - והכי קאמר לה - this
is all he means to say to her: - דאי בעינא למינסב אחריתי נסיבנא - That if I should wish to marry another woman after you, I shall
have the permission to marry her.^[223]

ימיו (כה) 2) YEVAMUS

Indeed, it is so that the verse... and becomes [a wife] to another man, which teaches that even after the fact kiddushin does not take effect, applies only to the case of a wife's sister. Nevertheless, now that we have found that the Torah invalidates a kiddushin performed with one's wife's sister, - שאר עריות מנלן - from where do we [derive] that the

Torah similarly invalidates a kiddushin performed with any of the other relatives forbidden on pain of kares? - ולפינן מאחות אשה
Indeed, we derive it from the case of a wife's sister,^[40] as follows: - Just as the case of a wife's sister is distinctive,^[41] - מה אחות אשה מיוחדת - for she is a forbidden relation to the brother-in-law, - וחיובין על זדונה כרת - and they are liable to receive kares for intentional [transgression of the prohibition] - ועל שגגתה חטאת - and are liable to bring a chatas sacrifice for inadvertent [transgression], - ולא תפסי בה - and, further, kiddushin does not take effect when performed with her, - אף כל שהיא ערוה - so in any case where [the woman] is a forbidden relation, - וחיובין על זדונה כרת - and they are liable to receive kares for her intentional [transgression] - ועל שגגתה חטאת - and are liable to bring a chatas sacrifice for her inadvertent [transgression], - לא תפסי בה - kiddushin should not take effect. Hence, through application of the rule of binyan av, the passage of a wife's sister teaches that in all cases of relations forbidden on pain of kares, kiddushin does not take effect.

276) מוסא (3) סוטה (כז:)

Among the issues dealt with on that day were the Scriptural derivations for several laws pertaining to the sotah. Our chapter begins with these expositions, and in conjunction with this digresses to discuss numerous other matters expounded on that day.^[2]

Just as the waters test her, - כך המים בודקין אותה - so do the waters test him,^[22] - וכאוי, וכאוי - שנאמר, - for it is stated: And the waters shall enter; and the waters shall enter.^[44]
Just as she is prohibited to the husband, - כך אסורה לבעל - so is she prohibited to the adulterer,^[45] - שנאמר, - for it is stated: become defiled; and become defiled.^[46]
These are the words of R' Akiva. - אמר רבי יהושע - R' Yehoshua said: - אמר רבי זכריה בן הקצב - Rebbi says: There is a different source for this law - שני פעמים האמורים בפרשה, - ונטמאה, ונטמאה - The two mentions of defilement in the passage, namely, "become defiled," and "and become defiled,"^[46] are expounded as follows - אחד לבעל ואחד לבעל - One teaches that she is prohibited to the husband, and the other one that she is prohibited to the adulterer.^[23]

ו ה האשה שהלך בעלה למדינה אחרת ובאו ואמרו לה
 מת בעלך ונשאת ואח"כ בא בעלה לא שנא נשאת
 ע"פ עד אחר או ע"פ שנים עדים קסא (קי) קסד) (לפי' לא
 קסא) נבעלה (הרא"ש והרי"ב"ש והריטב"א וגי' סימן תקמ"ח) מ תצא מזה
 ומזה וצריכה גט קסג) משניהם ואין לה כתובה משניהם
 קסב (קיא) קסד) (לפי' החזירה קסג) הראשון (הנהנה אלפסי) ולא
 פירות קסו) ע שאכלו מנכסי מלוג שלה אע"פ שאינם חייבים
 בפרקונה ודוקא שאכל השני קודם י שבא הראשון
 קסג (קיב) אבל מה שאכל אחר שבא הראשון צריך להחזיר
 (קיג) קסד) וואינו חייב ליתן קסד) הבלאות קסו) מנכסי צאן
 ברזל שלה והוא שבלו לגמרי קסח) ל אבל מה שיש מהם
 בעין נוטלתן מ ואם נשלה קסה) מזה או מזה (קיד) כתובה
 או פירות צריך להחזיר י ודוקא שנשלה מהשני אחר שבא
 הראשון אבל אם נשלה ממנו (קטו) קודם שבא הראשון
 אינה צריכה להחזיר קסה קטז) ושניהם אינם משמאים לה
 אם הם כהנים ואינם זכאים במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת
 נדריה ונפסלה מהכחונה ומהתרומה ומהמעשר אם היא בת
 לוי קסט) (אבל בעלה הראשון יורשה אם מתה) (כ"י זשה"ת) מתו אחיו
 של זה ואחיו של זה קסו (קיו) חולצין ולא מיבמין והולד
 מהשני הוא ממזר מהתורה קסז) (קוח) אם הולידה עד שלא
 גרשה קסו) הראשון קע) א אבל אם לא הולידה אלא אחר
 שמת ראשון או גירשה (קיט) אין הולד משני אלא ממזר
 קסז) דרבנן פ (קכ) ואם בא עליה (הראשון) קעא) קודם
 שגירשה השני הולד שיוולד ממנה קעב) ממזר קסה) מדבריהם :
 נו י אמרו לה מת בעליך ונשאת ואח"כ אמרו לה קיים היה
 ומת [סט] ולד שהוליד קודם שמת ממזר מן התורה
 ושהוליד אח"כ קסה אינו ממזר קסט) (קכא) קעג) ק ו"א
 שהוא ממזר מדרבנן :

בתב
 הרשב"א קמן שאלת רחל צלה
 ואמרה פנויה אני ונתקדשה לשמעון
 לשם פילגש צלא כמותה ושהמה עמו
 כמה ימים ונתייחדה עמו ואח"כ
 נודע בעדים שכבר נתקדשה לראובן
 זה שנים ואחר כל זה נודע שהצא
 לה אחיה מראובן בעלה הראשון גט
 לאחר זמן קידושי שני מה יהיה
 הדין. תשובה אשה זו צריכה גט צין
 מראשון צין משני ומה שאמרו
 התלמידים שאינה צריכה גט משני
 טעות הוא ומשנה שלמה שנינו (יבמות
 פו:) האשה שהלך בעלה ונישאת ואחר
 כך בא בעלה תלך מזה ומזה וצריכה
 גט מזה ומזה ואם מפני שלא נכנסה
 עמו לתופה ושמת רונים לומר דאין
 זו אלא כמי שאמרו לה שמת בעלה

נח י אם לא נשאת לשני קע) (קכב) [ע] אלא נתקדשה לבד
 ובא עליה אינה צריכה גט מהשני ומותרת נט] לחזור
 לראשון קעד) וכן מותרת לשני אם מת הראשון או גירשה :
 כנה קעה) אשה שנתקדשה קעא ועטמה (קעג) וסגרה שלא נתקדשה ונשאה
 לאחר תלך מזה ומזה וכל הדרכים הייל צה חבל אלוסה להגשא
 קעב [עא] או שהורו לה (קעד) קעד) (קסט) נשאה על פיהם הוי כלוססה ומותרת (קסה) לבעלה הראשון (תשובה
 רב"א אלף קפ"ח הוצא כ"י) :

7) YEVAMOS יבמות (פ"ו)

The Mishnah states:
 וצאה בלא גט. וצריכה גט מן הראשון להתירה
 לשאר העם. ונאסרה על שניהם לעולם אע"פ
 שנבעלה בשגגה כדי שלא יאמרו החזיר זה
 גרושתו אחר שנשאת. ואם עבר אחד משניהן
 והחזירה יוציא :

The Gemara asks:
 וצאה בלא גט. וצריכה גט מן הראשון להתירה
 לשאר העם. ונאסרה על שניהם לעולם אע"פ
 שנבעלה בשגגה כדי שלא יאמרו החזיר זה
 גרושתו אחר שנשאת. ואם עבר אחד משניהן
 והחזירה יוציא :

The Gemara answers:
 וצאה בלא גט. וצריכה גט מן הראשון להתירה
 לשאר העם. ונאסרה על שניהם לעולם אע"פ
 שנבעלה בשגגה כדי שלא יאמרו החזיר זה
 גרושתו אחר שנשאת. ואם עבר אחד משניהן
 והחזירה יוציא :

6) RAMBAM רמב"ם (ג' ז' רולין ס' ס')

כל מי שנשאת בגט בטל הרי זו צריכה גט
 מבשל שני מדבריהן כדי שלא יאמרו אשת איש
 יוצאה בלא גט. וצריכה גט מן הראשון להתירה
 לשאר העם. ונאסרה על שניהם לעולם אע"פ
 שנבעלה בשגגה כדי שלא יאמרו החזיר זה
 גרושתו אחר שנשאת. ואם עבר אחד משניהן
 והחזירה יוציא :

ה וכן הדין באשה שכתב לה עדים שמת בעלה
 ונשאת ואחר כך בא בעלה בין שהיה בין בעלה
 פקח בין שהיה חרש בין שנשאת לפקח בין
 שנשאת לחרש שאין קדושו קדושין גמורים
 תצא משניהם וצריכה גט משניהם ונאסרה על
 שניהם עולמית : ו הרי שנתקדשה ואחר
 כך בא בעלה או נמצא הגט בטל הרי זו מותרת
 לבעלה ואינה צריכה גט משני. שאין קידושין
 תופסין בעריות. ואין חוששין שמה יאמרו אשת
 איש יוצאה בלא גט כיון שלא נשאת יאמרו
 תנאי היה בקידושין ולא נתקיים :

Mishnah The Mishnah deals with a woman who remarried based on testimony that her husband died, but it is subsequently discovered that he is in fact alive:

— ובא ואמרו לה מת בעלך — האשה שהלך בעלה למדינת הים — and they came and reported to her, "Your husband died,"^[11] — וניסת — whereupon she went and married another man,^[12] — ואחר כך בא בעלה — and afterwards her first husband returned, thus rendering her second marriage void^[13] — the law in this case is as follows:^[14] — תצא מזה ומה — She must leave this one and that one [her original husband and her present partner];^[15] — וצריכה גט מזה ומזה — and she requires a *get* from this one and that one;^[16] — ולא מונוח — ולא פירות^[17] — ולא פירות — nor for produce,^[18] — לא על זה ולא על זה — neither on this one nor on that one, i.e. she receives none of these payments from either the first or second husband. — ואם נטלה מזה — ומה הקוטר — And if she took any of these payments from this one or that one, she must return them.

א. א. ⑨ א"ל (אג"ט ס' י) (ט"ו)

ג אשה שהלך בעלה למדינת הים והעידו עליו שמת (י) י (יג) אפי" עד (יד) א' (ט) יט' (יא) אפילו העד (טו) עכר או שפחה או אשה או קרוב מותרת יא כ' (טז) ואפי" עד (יז) מפי עד או אשה מפי אשה או עכר או שפחה (יח) או קרוב כשרים לעדות זה י ופסולי עדות אם פסולים מדרבנן כשרים לעדות זה יב [ב] (יט) אבל ג' פסולי עדות (יד) (יג) דאורייתא (כ) פסולים כ' (כא) ואם מסיתים לפי תומם כשרים ל' וכן כותי כא' (טו) מ' או (כב) ישראל מומר לעבודת אלילים כב' ולכל התורה כלה (כג) אם הוא מסית לפי תומו נאמן :

הנה (כג) לא נא עד כדרכים הנזכרים רק י"א קול הנה בעיר שמת אין נשאלין מה אשמו (ח"ה ס"י רכ"ג ונמשנה הרמב"ן ס"א פ"י) : ד' ה' הכל נאמנים להעיד לה עדות זו (כד) יג' (י) טו' חזין מהו נשים (כה) שתזקתן שונאות זו את זו שאין מעירות במיתת בעלה שמא יתכוונו לאסרה עליו ועדיין היא קיים יד ואלו הן (י) (טו) חמותה טו' (יא) כד' אפי" חייבה (כו) פחה (כ) חמותה רק אם יצמה (טו) (כז) ובת ו' חמותה (כט) וצרתה (ל) ויבמתה (לא) ובת בעלה (לג) (יב) כה' וכן היא לא חטור להם (טו) :

ה (יג) כו' כ' אמרנו שהעד (ג) שאמר שמעתי שמת פלוני אפי" שמע מאשה ששמעה מעכר ה"ו כשר לעדות אשה ומשיאין על פיו : הנה (כ) ואפי" לא חזר ממי שנתע' (ג) אלא חזר סת' [ששמע כשר טו' ולא חייבין שמה הראשון יט'] פסול היה כה' י :

יבמות (ס"ה) ⑩ YEVAMOT

"I — איניל אינסיב איתתא — אמר רבי איהו — If [the husband] says, — ואיבדוק נפשאי — and thereby examine myself to determine whether or not I am truly infertile,"^[18] the law as to whether the first wife must consent to this arrangement is subject to the following dispute: — אמר רבי אמי — R' Ami said: — אף קוּו — In this case also we say that — יוציא ויתן כתובה — he must divorce her immediately and give her the *kesubah*,^[19] — שְאָנִי אומר — for I say that — כל הנושא אשה על אשתו — whoever marries a second woman aside from his first wife against that first wife's will — יוציא ויתן כתובה — must divorce his first wife and give her a *kesubah*. — רבא אמר — But Rava said: — נושא ארם כמה נשים על אשתו — A man may marry many women aside from his first wife, — והוא דאית ליה למיזונינהו — provided that he has sufficient resources to support them.^[20]

רמב"ם (ה' א"ה) ⑪ RAMBAM

ג נושא אדם [א] כמה נשים אפילו מאה בין בבת אחת בין בזו אחר זו ואין אשתו יכולה לעכב. והוא שיהיה יכול ליתן שאר כסות ועונה כראוי לכל אחת ואחת. ואינו יכול לכופף אותן לשכון בחצר אחת אלא כל אחת ואחת לעצמה : ד' וכמה היא עונתו. לפי מנין. כיצד פועל שהיו לו שתי נשים יש לזו עונה אחת בשבת ולזו עונה אחת בשבת. היו לו ארבע נשים נמצאת עונת כל אחת מהן פעם אחת כשתי שבתות. וכן אם היה מלה ויש לו ארבע נשים תהיה עונת כל אחת מהן פעם אחת בשתי שנים : לפיכך צו חכמים שלא ישא אדם יותר על ארבע נשים אע"פ שיש לו ממון הרבה כדי שתגיע להן עונה פעם אחת בתדוש :

S. A. (12) ש"ל (א"ה ס' א')

- 1 ש : נושא אדם כמה נשים יח(יג) והוא כד(דאפשר למיקם
- 2 (י) בסיפוקיהו ומ"מ נתנו חכמים עצה טובה שלא ישא
- 3 אדם יותר מד' נשים (יד) כדי שיגיע לכל אחת י"ג עונה
- 4 (יה) בחודש כ' [יד] ובמקום כה) שנהגו שלא לישא אלא אשה
- 5 (יט) א' (טו) אינו רשאי לישא אשה אחרת ד עד אשתו :

(וט"ל ס"ס ב' דאסור לישא שני נשים בשני מקומות)

- 6 י כא ו' [יג כ] החרים על הנושא (יד) על אשתו א אבל
- 7 כו) ביבמה לא החרים כב [טו] ו וכן כז) בארוסה :

- 8 הנה אם אינו רוצה כח) (טו) לכוון אלל לפטור (מהר"ק שורש ק"ח) והיה
- 9 בכל מקום שיש דיחוי מלזה כגון ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה (מרדכי
- 10 פרק המולך רשב"ם סימן ר"ף ומהר"ם פדוואה סי' י"ט) [טז] אמנם כח) יש מולקום
- 11 וס"ל דחרס ר"ג נוהג לפי' (כט) במקום מלזה ולפי' במקום יבוס ולריך ל) למלך
- 12 (הנהגות מרדכי דיבמות והגהות מרדכי דכתובות וכ"כ נ"י פ' המולך) [יז] ובמקום
- 13 שאין הראשונה נת גירושין כג כגון כב) ששחטיה או שהיא מן הרין לגרשה ואינו
- 14 רוצה ליקח גט ממנו (טז) * יש להקל להחיר לו לישא אחרת (כן משמע בהשגות

15 הרשב"ם) וכ"ש אם היא ארוסה (יז) ואינה רוצה להנשא לו או לפטור ממנו ז ולא פשטה תקנתו בכל הארצות :

16 הנה ודוקא במקום שירוע שלא פשטה תקנתו אבל מן הסתם נוהג בכל מקום (השגות ר"י מינץ סי' ק"י) מ ועיין ב"י"ר סי' רכ"ח עם הלך במקום שנהגו כג) (יח) להחמיר

17 למקום שנהגו להקל (יז) ולא החרים אלא (יט) עד סוף האלה כד) החמישי :

- 18 הנה לא) ומ"מ בכל מדינות אלו התקנה והמנהג במקומו עומד ואין לב) נוסף ב'
- 19 נשים וכוסין בהרמות ונדויון מי שנוצר ונושא ב' נשים כד) (יח) [יח] לגרש אשת
- 20 כה) מהן (כ) וי"א דבזמן הזה אין לכוף מי שנוצר חרס ר"ג (ב"י בס"י פ"ו)
- 21 מאחר שכבר נשאל הלף החמישי (שם בשם מהר"ק) ואין נוהגין כן וי"א מי
- 22 שהמירה אשתו כה) (יט) מוכה לב) לה גט ע"י כו) אחר(כח) ונושא אחרת וכן
- 23 נוהגין בקלמ מקומות (פסקי מהר"י סי' רכ"ו) [יט] ובמקום שאין מנהג
- 24 (כב) אין להחמיר ומותר לישא אחרת בלא גירוש הראשונה (שם מנהגי ריב"ם) :
- 25 יא ט טוב לד) לעשות תקנה בהרמות וגירושין על מי שישא
- 26 אשה על אשתו :

S. A. (13) ש"ל (א"ה ס' א')

- 1 ז מ נושא אדם כמה נשים אפי' מאה בין בבת אחת בין בכו
- 2 אחר זו יב (יא) ואין אשתו יכולה לעכב (יב) ו) והיא שיהי
- 3 יכול ליתן שאר כסות ועונה כראוי לכל אחת ואחת ואינו יכול
- 4 לכוף אותן יג (יג) לדור בהצר אחד אלא כל אחת לעצמה
- 5 ז) וכמה היא (ז) עונתן ילפי מנין כיצד (יד) פועל שהיו לו ב'
- 6 נשים יש לו עונה אחת בשבת ויש לו עונה אחת בשבת היה
- 7 לו ד' נשים נמצא עונות כל אחת מהן פעם אחת בבי' שבתות
- 8 וכן אם היה מלח ויש לו ד' נשים תהיה עונת כל אחת מהן
- 9 פ"א בבי' שנים ס לפיכך צוו חכמים יד (טו) שלא ישא אדם
- 10 יותר על ד' נשים אע"פ שיש לו ממון הרבה כדי שתגיע להן
- 11 עונה פעם אחת בחדש :

- 12 כח ט בד"א במקום שנוהגים לישא שתים ושלש נשים ח) אבל
- 13 במקום שנהגו שלא לישא אלא אשה אחת אינו רשאי
- 14 לישא אשה על אשתו שלא ברשותה וכ"ש אם התנה בכתובת
- 15 שלא ישא אשה אחרת עליה (וט"ל סי' א')

RITVA (14) ר"ל (ק"י צ"ל)

הכי קאמר לה אי בעיתא למינסב אחריתי נסיבנא. פ"י ואע"ג דבלאו האי תנאה מצי עביד הכי ⁵⁷⁴, דק"ל ⁵⁷⁵ נושא אדם כמה נשים והוא דיכול למיקם בספוקייהו ⁵⁷⁶, אפ"ה אתני בהדה הכי משום שלא תהא קובלת עליו, ווימנין דאהני ליה תנאה כגון דלא מצי קאי אספוקייהו ⁵⁷⁷, א"נ באתרא דנהיגי דלא למינסב אלא חדא איתתא, כגון אלו הארצות שלנו ⁵⁷⁸, דמדינא מצי מעכבא עליה שלא לשאת אשה אחרת עליה, דכיון שנהגו בכך אדעתא דהכי אינסיבא ליה, וכאלו התנת עמו דמי, וכן קבלתי מפי מורי רבינו גר"ו.

DARCHE) MASHÉ (15) דרכ' משה (א"ה ס' א')

(ח) ונראה לי דזה מיירי במקום שאין שם חרם רבינו גרשום אלא שנהגו כך דבמקום שהחרם נוהג אסור מטעם החרם אפילו אם תתרצה אשתו הראשונה ומימי לא ראיתי נושא שתי נשים במקום שהחרם נוהג אף אם תתרצה הראשונה לד' :

יחמא ר' אריק
בן יעקב איסר ילא יחמא ארם אישה במדינה
וי יקד רישא אשה במדינה ארתה יחמא
יחמא זה אצל זה ונכנסה את נישא אחרת
(יחמא נישא בתו) וממלא כל העולם כולו
במדות ועל זה נאמר יסמלא הארץ ומה י

יש לי שתי נשים - For someone SUCH AS ME - WHO HAS TWO WIVES, אחת בטבריא ואחת בציפורי - ONE living IN TIBERIAS AND ONE living IN ZIPPORI, ויש לי שתי סוכות - AND thus I HAVE TWO SUCCAHS, אחת בטבריא ואחת בציפורי - ONE IN TIBERIAS AND ONE IN ZIPPORI, מהו שאצא מסוכה לסוכה - WHAT IS THE LAW CONCERNING WHETHER I CAN LEAVE FROM this SUCCA to go TO that SUCCA - ואפטר - AND THUS FULFILL my obligation?^[34]

18 ENCYCLOPEDIA JUDAICA

GERSHOM BEN JUDAH ME'OR HA-GOLAH (c. 960-1028) one of the first great German talmudic scholars and a spiritual molders of German Jewry. Few biographical details are known of Gershom, most of the stories about him being of a legendary nature. He was apparently born in Metz, but his home was in Mainz (Isaac of Vienna, *Or Zaru'a* (1862), 2, 275), where he conducted a yeshivah, and where he wrote the *ketubbah* for his second wife Bona in 1013. A tombstone in Mainz of which the extant words are "... in memoriam. R. Gershom ben R. ..." is thought to be his. Gershom mentions only one of his teachers, Judah b. Meir ha-Kohen Leontin "from whom I received most of my knowledge" (*Responsa* Meir of Rothenburg (Prague, 1895), 264). His own best-known pupils are Eliezer the Great, Jacob b. Jakar, and Isaac b. Judah, the last two of whom were the teachers of Rashi. His brother Machir compiled a lexicon known as *Alfa Beta Rabbi Makhir*, now lost. An unconfirmed tradition maintains that Gershom had a son Eliezer, who headed a yeshivah. The *nishonim*, however, mention a son who was forcibly converted to Christianity and died before he could repent, yet his father fulfilled the laws of mourning for him (*Or Zaru'a*, *ibid.*, 428). The probable time for this is 1012, when Heinrich II issued an edict of expulsion against the Jews of Mainz.

The reverence in which Rabbenu Gershom was held in subsequent generations was already expressed by Rashi: "Rabbenu Gershom, may the memory of the righteous and holy be for a blessing, who enlightened the eyes of the exile, and upon whom we all depend and of whom all Ashkenazi Jewry are the disciples of his disciple" (J. Mueller (ed.), *Teshuvot Hakhmei Zarefat ve-Lutir* (1881), no. 21). This is apparently also the source of the title "*Me'or ha-Golah*" ("Light of the Exile").

Gershom's name is connected with many *takkanot*, most famous of which is his *herem* ("ban") against bigamy. Well known, too, is the *herem* forbidding the unauthorized reading of private letters. This latter *takkanah* in particular, and several others ascribed to him, may not really be his. Rashi cites only one *takkanah* in his name - the prohibition against reminding forcibly converted Jews, who have repented and returned to the fold, of their transgressions. Jacob Tam mentions his *takkanah* against emending talmudic texts. The two important *takkanot* enforcing monogamy and prohibiting the divorce of a wife against her will are attributed to him by Meir of Rothenburg (loc. cit., nos. 866 and 1121), but Eliezer Nathan, who lived in Mainz a century after Gershom, refers to them as communal *takkanot* (*Sefer Raban* (Prague, 1610), 121b). Fifteenth-century scholars attribute to him the ancient *takkanah* known as the *herem ha-yishuv* (Israel of Krems' gloss to Asher b. Jehiel, BB 2:12). It is possible that they were attributed to the great luminary in order to give these *takkanot* the weight of his great authority. On the other hand, there is no valid reason that *takkanot* ascribed to Gershom should not really be his.

Rabbenu Gershom's responsa and halakhic decisions are scattered throughout the works of the French and German scholars, and have been collected by S. Eidelberg (1955). Most items deal with civil law. In them he bases himself upon the Bible and Talmud alone, and only seldom refers to the early *geonim*. In one place he writes that he prefers the opinion of his teacher Leontin, who likewise based himself on Scripture and Talmud (Meir of Rothenburg, loc. cit., no. 264), to that of the famous *geonim* Yehudai and Sherira, but the sources of Leontin's teaching are obscure. From his works it appears that Gershom was acquainted with the general German law of his time and was even influenced by it. His legal decisions were regarded as authoritative, particularly by French and German scholars throughout the centuries, and influenced the major direction of the *halakhah* in these countries.

Gershom transcribed the Mishnah and the *Masorah Gedolah* of the Bible and corrected them. These copies were highly regarded by the *nishonim*, on account of their accuracy. He was the first Franco-German scholar to compose *selihot* and other *piyyutim* (collected by A. M. Habermann, 1944). His *selihot* were accepted in all German communities, most popular is the *piyyut Zekhor Berit*, included in the *selihot* of *Rosh Ha-Shanah*. They reflect the troubles and tribulations of his generation and are noteworthy for their simplicity and naturalness of expression and the emotion with which they are imbued.

שלא למסור חבירו ולא ממונו בידי עכו"ם ושלא להביאו בערכאות שלהן אפילו לעשות טעום בין אדם לחבירו אם אין לו הפסד גדול. כל מקום שיש חרם ב"ד אם עבר איש דרך שם ובא חבירו והזמיןהו לדין על פי החרם לפני עדים אפילו בשיק חלה עליו החרם עד שיבא לב"ד ואפילו שלא בפני עדים חלה עליו התקנה דלא אמרו שהדי אלא לשקר אלא שאין כותבין סרבנות אלא בעדים. ואחר טענותיו אם רצה הנתבע ילך לו לדרכו ואין צורך להמתין עד שיפסקו לו דינו ועל התובע לחזור אחר השלמת פסק דינו ולהביא הפסק.

והחרם ששם רבינו גרשון שלא לישא שתי נשים אין להתירו רק במאה אנשים משלשה קהלות ומשלשה ארצות כגון ארגו"ן המברדיא"ה צרפ"ת גם הם לא יסכימו עד שיראו טעם מבורר להתיר וגם באותו ענין שתהא מבורר אבל חרם של תקנת קהלות אשדוכין אין צורך מג' ארצות ותשומת ד' בלא קבלת חרם יש חרם קדמונים לקיים התשומת יד אך יש להתירה בשלשים ובכלן אין רשאין להתיר עד שיראו טעם מבורר ושהא כתובתה צרורה ומונחת ביד נאמן במשכונות או במעות. והחרם שמקבל איש כמו כן מאה אנשים להתירה אך אין צורך מג' ארצות. וכשאדם מזמין את חבירו לדין וחבירו מסרב אינו יכול לבטל תפלת וצד ולא מנחה אלא אם כן בטל שלשה פעמים רצופים ואין יכול לבטל תפלה אלא בבית הכנסת אשר הוא שם אבל אם בטל שלשה תפלות רצופות יכול לבטל לכל בתי כנסיות. ואם אדם משאיל בית הכנסת לרבים ויש לו ריב ומצה עם אדם אינו רשאי לאוסרה לאותו אדם אם לא יאסר לכלם ומי שאבדה לו אבידה יש בידו כח להכריח הקהל להשיב החזן עד שיכנסו כלם בחרם. שכל מי שידע ממנה שום דבר יודיע לאחד צנוע מאנשי העיר ואין אדם יכול לומר לא אכנס אך אבא לבית דין. וכן נמצא בספר ברוחילי כי תקנת גאונים היא. ואם ערשין בני העיר תקנת עניים או תקנה אחרת ורוב בני העיר מן המהוגנים מתרצין בדבר אין האחרים יכולין לבטל התקנה ולומר נבא עמכם לבית דין כי אין לישב בית דין בדבר כי הכל לפי ראות עיני טובי העיר. ומנהג קדמונים הוא או לפי צורך שעה יגב אין הנפקד לעכב ספרים אצלו בשביל שום תביעה שיש לו על המפקיד על כל זה יש חרם קדמונים. ורבינו תם הוסיף שלא לעכב כל פקדונות רק מלמד תינוקות שיכול לעכב ספר שלומד. ואדם שהטילו עליו מתנה ובאו לגבותה על ידי הפקיד או השר אין לו כח להחמין הגובה לבית דין ולא המטיל עד שיפרע מה שהטילו עליו במעות או במשכונות ואז יוכל להחמין מי שעשה לו שלא כדון ואפילו קודם שיפרע המתנה אם רואה אדם שהמטיל ערשה לו שלא כדון וכשורה מן המתנה עצמה יש לו כח לבטל התפלה ולהות קובל עליו ויעשה לו כשורה לפי ראות עיני הקהל. המטיל יקה ויגזול כל אשר לו על ידי גויים וכל אשר לו יהיה בידי גויים ויאמר כי בשביל המתנה הוא לוקח ואם אנשי כפרים שאין להם מנין בעירם באין במקום קהלה ומביאין נרות של שעה שקורין צירי"ש שמדליקין ביום הכפורים ונחו המותר באותו בית הכנסת שהיו מדליקין ביום הכפורים ואם יעשה שנים האחד יניח במקום שנדלק והאחר ידליק בעירו במקום שמתפלל שם ביחוד. וידע הרואה כי מכל אלה יש חרמות חמורות מגאוני עולם. וכל הנדרים שאדם נדר בבית הכנסת ושלם באותה שנה אם יש מנין קבוע. וגם נדרי ספר תורה אם יש איש שיתבע אותם חייבין לשלם. ומשכנס אדר הסמוך לניסן עד הפורים כל העוברים תוך עיירות וכפרים אם יש לשם מנין קבוע יש חרם קדמונים לפרוע מעות פורים לחלק לבני העיר אם ישאלם לו אחד מבני העיר ואם אין לו תובעין לא חלה עליו החרם. ואם יש בבית הכנסת מנין מצומצם והתחיל החזן להתפלל. אין אחד מהן רשאי לצאת עד שיגמור החזן תפלתו ואם עבר ויצא והתחיל קדיש או ברכו או קדושה אומר ה"ר נסים כי מאחר שהתחיל יגמור בלא מנין וכל אלו היצאין יעזובין החזן בלא מנין עליהם הכתוב אומר (ישעיה א. כח) יעזובי ה' יכלו. ועוד אמרו כי יש חרם שלא לבטל תפלה משבת ויום טוב מתביעה שאדם תובע לחבירו אם לא בטל כבר שלשה תפלות רצופות ואם בשביל תקנת הקהל אפילו להתחלה מותר. ואומרים הגדולים כי מקום שניכר שהיה שם אדם גדול בעיר מאז מסתמא יש חרם מבית דין ודנין אותה כן. ואם נתן גט לאשה בעל כרחא ונשאת האיש פטור ואינו עברין. נתן גט מרצונה ונמצא פסול יכול לחזור וליתן לה בעל כרחא. ואם ירא אדם פן ילשינו אותו במרוצה יכול לבטל מנחה ואפילו בשבת ויום טוב עד שיעשה לו דין. מלשין יכולין להכריחו בכה חרם לומר מה שאמר לפני טובי העיר ואם נראה להם שיש לו לסלקו מיד וסלקוהו ולא יאמר אלך לבית דין. גם מהתקנות שלא לשכור מגוי בית שדר בו חבירו בלא רשותו עד מלאת לו שנה אחר יציאתו אמר הדר לגוי שכרהו לו בפחות שישכרה כבר ולא החזרו הבתים בשכירותם ולא אמר אמרתלא למה הוא רוצה לפחות השכירות ובא אחר ושכרה בשומא שנה שעברה או

ועפ"י הדברים האלה יש לפרש שצ"ל השמועה היו סוכרים שריג ז"ל שתיקן התקנה לא תיקן זאת משום סייג שלא מלאו בזה שום ענין שיהא בזה משום סייג שלא לבא לידו איסור תורה כיוון שאין בזה שום ענין האסור מן התורה בכדי שיגזור על הכל משום הסייג. וע"כ שהי' עעמו משום שראה בזה תקנת הדור לפי השעה היריבה. וע"כ נתנו גבול צפלי השמועה גבול וזמן לדבר הזה שלא תהא תקנה קבועה לדורות ולא יתיר בזה הוספה ע"ד תורה כמ"ש מדי הרמב"ן גבי מקרא מגילה שהיו חוששין לכך. ובתקנה לזמן אין חשש לזה כן ג"ל טעם צפלי השמועה הזאת. אבל לפי הנראה מדי רוב הפוסקים שלא חששו לשמועה זו כמש"ל ע"כ ז"ל שריג לסייג תיקן התקנה הזאת. ויש למנוח בזה קצת טעם לפי מה דקיי"ל כראש"י דאסור לאדם שישא אשה צמדינה זו וילך וישא אחרת צמדינה אחרת והוא איסור תורה כדרש"ן מקרא וע"ז נאמר ומלאה החרץ זמא. ועתה צעו"ה זמן הגלות ואנחנו נעים ונדים ומטועטלים ממקום למקום וממדינה למדינה ונתקיים צו ונעו מים עד ים. וכבר כי החוס' הטעם שאין כוחצין בגט מקום דירה לפי שמקום דירתנו מרופה בודינו. ואלו הי' הרשות ציד כל אדם להרבות נשים וודאי היתה בזה תקלה הי' נושא אשה היום במקום זה ולמחר במקום אחר מבלי שום לב אל האיסור האמור בזה מהתורה. וע"כ הסכים מאורי"ג לגזור ואסר הדבר לגמרי והוא וודאי סייג לאיסור תורה. ועוד יש בזה טעם שט"פ הרוב הי' אפשר בסיפוקיחו למיקס ואסורין מן הדין.

ע"ז סוף האלף החמישי. ע"י כה"ט ס"ק כ"ד שנין לכתיב ס"י הי' לוח ז"כ, ושם הביא הרב דעות בזה, ולדעת הר"מ אלשקר (שם לוח ז"י הובא גם בפ"ט ס"ק י"ט) במקומות שקבלו עליהם הדרי"ג ובהגו צו עד היום היו לדידהו כאלו בתוך הזמן לכל הענינים ע"ש.

ובמהרש"ך ח"ב סי' ל"ו (שם לוח ז"כ) כתב דיון שעתה האשכנזים קבלו עליהם להיות ממשיכים בתקנה רבמ"ה אין להקל משום שלא נזר הגאון חלא עד סוף אלף החמישי. ובשדה"ת מערי אישות סי' צ' לוח ז"ה הביא מהר"ש פ"י דיבמות סי' מ"א שבינה מ"ש הרשב"א ששמע שרגמ"ה ל"ג חלא עד סוף אלף החמישי והרבה להשיב ע"ז דלפי הטעם שבי' הי' להגידור כ"ן בהגמ"ד כחצוה סי' ר"א שייך ה"י עעמא גם האידנא במקדש, ועוד שכל הגאונים כאו"י ורי' להגידור וסמ"ק כי שאם היבם נשו' אינו מייבם מכה הרגמ"ה חף שבו בחלף השני, ועוד אחר טעם יש לחלק הרבה אסור דרי וכו', ועוד דכו"ס לר"ן כ"ד אחר להחירו וכו' ע"ש. ובח"ת"ס אה"ט"ז סי' צ' כתב דאף שבי' צמדיניק שורש ק"א דאחר בחלף החמישי פסקה ל"י הומרה הרגמ"ה, ונמשך אחריו הרמ"א בד"מ סי' ה' ובתב שאין להחירו צו"כ"ז, האחרונים לא ראו דברי י"ש פ"י דיבמות סי' מ"א הזכר ואילו ראו דבריו בדרי בזה. ושם בחלק חו"מ סי' ר"ג כי ג"כ דלא ג"ל כלל להמניח קולא צו"כ"ז, שהוא אחר אלף החמישי כמ"ש בד"מ סי' ה' וצמדיניק ג"ש הרשב"א, והרשב"א לא כ"כ לחלוטין רק ששמע ק"ן וכבר פסקה ע"ז הרשב"א בחש"י צ"ב ו"ד ובס"י סי' ובי"ש הג"ל, ולפי מה שברו ר"ת ובהם צפלי חוס' חזרו והידשו כל הגזירות האמורים בסוף ספר מהרי"ם צ"ב ולא הזכירו שום זמן. ובש"ת ח"ל סוס"י קב"ד כתב דלגבי האשכנזים אין להגידם בבגו ספק אם כלה זמן הרגמ"ה דפשיטא לכו דלא כלה.

וביד שלמה דף מ"ד בהש"ב הרב דברי מניח"ל כי דמ"ש האחרונים לנרף היתר משום דילמא כבר כלה זמן הרגמ"ה לעי"ד ל"ש, כי נראה שגילווחתיו חפשו בהה"ט דעת הסיבירוס שרגמ"ה לא הניח זמן לתקנהו, וכ"כ הרמ"א צ"ב קצ"ה והב"ב"ה סי' י"א ועוד כמה פוסקים לדון צו"כ"ז דין הרגמ"ה חף להקל שלא יוכי' לומר שמאמין ששחור זינבה, וגם דא"כ לא נלעך בגשעיה ביתו ק"ד דנימא דהוי ס"ס שמה כלה זמן הרגמ"ה ושמה בגשעיה לו

ע"כ יפה התקין בלא פלוג. ואין לרזוי להאריך עוד בזה כי אין צורך לזה לנידון שלפנינו שלא נעשה בזמן חכמים כלל ואין צד היתר כלל לזה ובאיסורא קאים כל שעתא צהרי רגמ"ה. ואם צעל נפש הוא ויחצה לשמוע דברי חכמים מחוייב לפרוש מהשחו עד יתקן עוותהו. ויתיר פיסת יד לשחור הראשונה ולפייסה שתקבל גט מאתו בצלוונה הטוב ושד ורפא לו. אח כל זאת אמרתי להשיבם ויוזר ישראל יללנו. משגיאות ורוח ממרום עלינו יערה ויראה אותנו דעה והשכל לשמור משמרת ולהעמיד ולחזק מוסדות הדת הקדושה על תילה. וכהי זה שלום:

(י"ז) פד ס"ק חלף החמישי. כוח הדברי מכרי"ק ש"כ סס כרש"א ששמנו שלא נזר רגמ"ה חלא כו' פ' בתשו' משכנות יפקס ס"י ה' שני' דנראה לו לתה טעם לשמועם זו חף דכל גזירות חכמים נופלות לפולם עד שימזוד צ"ד הגדול בחכמה ומגין כידוע משום דכל גזירות חכמים לריבין זיהוס כסן סייג ומשמרת לאיסור תורה וכמ"ש רמב"ן ז"ל צ"ב התורה פ' ואחצין שאין לחדש שום דבר ונזיר"ל כ"א לעשות סייג לתורה רק זאת יש לכ"ד רשות לזורך שם לפי ענין הדור לתקן למיגדר מלתא ודוקא לזורך שעה ולא לקבוע ס"י לדורות ועמ"ז י"ל שצפלי השמועה היו סוכרים שרגמ"ה ז"ל לא תיקן זאת משום סייג שלא מלאו בזה שום ענין האסור תורה בכדי שיגזור על הכל משום הסייג. וע"כ שהי' עעמו משום שראה בזה תקנת הדור לפי השעה היריבה. וע"כ נתנו גבול צפלי השמועה גבול וזמן לדבר הזה שלא תהא תקנה קבועה לדורות ולא יתיר בזה הוספה ע"ד תורה כמ"ש מדי הרמב"ן גבי מקרא מגילה שהיו חוששין לכך. ובתקנה לזמן אין חשש לזה כן ג"ל טעם צפלי השמועה הזאת. אבל לפי הנראה מדי רוב הפוסקים שלא חששו לשמועה זו כמש"ל ע"כ ז"ל שריג לסייג תיקן התקנה הזאת. ויש למנוח בזה קצת טעם לפי מה דקיי"ל כראש"י דאסור לאדם שישא אשה צמדינה זו וילך וישא אחרת צמדינה אחרת והוא איסור תורה כדרש"ן מקרא וע"ז נאמר ומלאה החרץ זמא. ועתה צעו"ה זמן הגלות ואנחנו נעים ונדים ומטועטלים ממקום למקום וממדינה למדינה ונתקיים צו ונעו מים עד ים. וכבר כי החוס' הטעם שאין כוחצין בגט מקום דירה לפי שמקום דירתנו מרופה בודינו. ואלו הי' הרשות ציד כל אדם להרבות נשים וודאי היתה בזה תקלה הי' נושא אשה היום במקום זה ולמחר במקום אחר מבלי שום לב אל האיסור האמור בזה מהתורה. וע"כ הסכים מאורי"ג לגזור ואסר הדבר לגמרי והוא וודאי סייג לאיסור תורה. ועוד יש בזה טעם שט"פ הרוב הי' אפשר בסיפוקיחו למיקס ואסורין מן הדין.

לה [נראה ליתן טעם בדבר שלא תיקן רק לזמן עפ"מ"ש רמב"ם פ"ג מהלכות ממרים הלכה ט' בענין גזירות שגורו חכמים ואין בהם משום לא תוסיפו, דזה אינו אלא אם ה"י אומרים שהוא מן התורה וה"י קובעים הדבר לעולם עיי"ש, ע"כ כיון שחרם הוא מה"ת אם ה"י קובעים הדבר לעולם בחרם היה זה הוספה על התורה שקבלוה ג"כ באלה ובשבועה, ע"כ גזר רק לזמן, ולדעת מהרש"ל וכישי"ש יבמות פ"ו ובשורת מהרש"ל סימן יד שכתב דריג חרם בלא זמן רק שראה שטעמים שלו אינם רק עד סוף אלף החמישי) צ"ל דמשום הא גופיה שנתנו רשות למאה רבנים להתירו שוב אינו דומה לתורה שאין יכולים להתירם כלל, וכמו שלזמן לא ה"י הוספה שאין דומה לתורה שהוא לעולם, כמו כן משום שיכולין להתירו אינו דומה לתורה. אך יש לפקפק, שהרי אין רשות למאה רבנים להתיר רק אם יש טעם הגון כגון בנשתתית וכדומה, וא"כ מה שאסור לישא שתי נשים בלא טעם דומה לתורה, אך הנה לשון התקנה הובא במהרש"ל שם שאין להתיר שתי נשים אלא מאה רבנים משלש ארצות, ואעפ"כ לא יתירו עד שיראו טעם טוב בדבר, ויש לפרש שבדיעבד אם התירו בלא טעם הגון לא מהני, ויש לפרש שבדיעבד לעולם מותר כענין אתם אפילו מוידן (עיינן ראש השנה כה ע"א, ועיין רמב"ן עה"ת דברים יז יא ודו"ק) רק לכתחילה לא יתירו, והנה אם נפרש שבדיעבד מותר אפי" בלא טעם ניחא שאינו דומה לאיסור תורה שאינו מועיל בו שום היתר, אך אם נפרש שאינו מותר בלא טעם א"כ שפיר ה"י הוספה, ואף שבטעם נטרין הלוא גם איסורי תורה נטרין לפעמים משום טעם כגון עשה דוחה לי"ת וכבוד הבריות דוחה בשוא"ת וכנהג רבות, נה"י מוכרח לומר שלא תיקן רק לזמן (שורת אבני נזר אבהע"ז

27) ארעך נא' שחלחאן (אג"ת ע')

בג האמנם זה יותר משמנה מאות שנה בימי רבינו גרשון מאור הגולה שראה הוא וחכמי דורו החקלות והקטמות היוצא מפני ריבוי הנשים עמדו וחקנו בגזירה חמורה ובכל חומר שבועלים שלא ישא אדם אשה על אשתו ופשטה תקנתו ברוב גלויות ישראל בצרפת וארץ האי והעמק ובאשכנז וברוסיא ובפולין ובכל סדינות אשכנז וכל כך קבלו תקון זה עד שאם במקרה רחוקה מרעין אחד נדר היא מיוחזק לרשע ולרמאי והוא מחוייב בעיני כל ומרחיקין ממנו ואף שי"א שלא נדרו רק עד תום האלף החמישי מ"ם הרי גם אז

קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל"י ורעם להתחייב בתקנה יפה זו ונס המלכות מייסרת על העובר חקנה זו והחקנה בתוקפה עד ביאת הגואל ואף בטרינות שלא פשטה תקנתו כמו בארצות התוגר ובמדינת אפריקא מ"ם רובם ככולם טעצמם נהגו כן לבלי לישא יותר מאשה אחת וכתב רבינו הבי"ש שיש מקומות שעשו מנהג במקומותם שלא לישא יותר מאשה אחת ובשם אפ"י בסתמא שלא התנה עמה אינו רשאי ליקח עוד אשה כיון שנהגו כן ה"י כאלו התנה אא"כ מחלה לו דאו מותר ליקח עוד אבל במקומות שנתפשטה תקנת רגמ"ה אינו מועיד מחילתה ודע דבכל עיר ומדינה שיש ספק אם נתפשטה תקנת רגמ"ה אם לאו חייבין להחזיקה ואסרינן דמסתמא נתפשטה דמן הסתם נוהג בכל מקום אם לא כשידוע שבמקום זה לא החזיקו בעולם בחקנה זו ואף גם בעולם החדש באמעריקא ואויסטראליין נוהג תקנה זו מפני שרוב ישראל שבאו לשם באו ממקומות שנתפשטה התקנה ואם הלך ממקום שהתקנה נוהגת למקום שאינה נוהגת או להיפך והו' ודאי דההולך ממקום האסור למקום המותר שחל האיסור עליו אף אם אין דעתו לחזור האיסור חל על האדם ועל המקום וזה האדם שיצא ממקומו חל עליו האיסור בכל מקום שיהיה ור"ן נתשו' וזה נכ"י יו"ד סי' רכ"ח וההולך ממקום המותר למקום אסור אם אין דעתו לחזור מטיילא דנכנס בכלל גזירת המקום ואסור לו ליקח אשה על אשתו אמנם שכתב צדור עם נשיו ממקום המותר למקום האסור אין דעתו לחזור מ"מ א"צ לגרש אחת מהן וה"ל ודאי לא תקן רגמ"ה ועל"ש פ"ק דחולין סי' ויש מי שאומר דהאיסור הוא רק על האנשים על הנשים ולכן אם שתי נשים אשכנזיות נישאו יחדיו אין עליהן שום איסור ולא נחברר אצ"ל דבר זה :

26) RosH א"ל ג' (אג"ת ע')

תשובה על ענין אשה הכמונה לעיל. החכם ר' יעקב אלפסי ש"ס תשובתו. על ענין מורדת אין אדם צריך לימלך כי פהכרתת נתינת גט² ראיתי לרבותינו חכמי אשכנז ולרפת ממרחקין עד הקלה האחרון מכל מיני הכרחות כפיית האיש לגרש צעמק מרידת האשה, כי נראה להם דברי רבינו תם ז"ל³ וראיותיו עיקרים וראוי לסמוך עליהם. ואף אם היו הדברים מוכרעים צריך אדם להרחיק מספק אשת איש ומלהרבות ממורים בישראל. ואם ראו דורות שהיו אחר חכמי התלמוד בימי הגאונים ז"ל ישיבות של צלל שהיה צורך שעה בימיהם להסיע על דברי תורה ולעשות גדר וסיגי ותקנו שיגרש האיש את אשתו בעל כרחו כשהיא אומרת לא צעניא ליה לגרשאי, כדי שלא תחלה עצמה בגוי ותאלנה צנות ישראל לתרבות רעה וסמכו על זה כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש⁴ והסכימה דעתם להפקיע הקידושין כשתמרוד האשה על צעלה, אותה תקנה לא פשטה על כל הארצות. ואף אם יש מקומות שנהגו לכופף לא נהגו מנהג זה בלאתן מקומות על פי תקנת הגאונים ז"ל, כגון שנשעה שתקנו הגאונים את התקנה ששלחוה ללותן המקומות וקבלו אותה עליהם, ואם כן היה הדבר ידוע על פי הקבלה דור אחר דור היאך קבלו תקנה זו עליהם בצווי הגאונים, כי תקנה קבועה כזו אם קבלוה עליהם לא יתה עומדת לישכח מפי דורות הנאים. דוגמא לדבר חכם אחד היה בארצו והיה שמו רבינו גרשום תיקן תקנות טובות בענין גירושין והיה בימי הגאונים ז"ל ותקנותיו וגזרותיו קבועות ותקועות כאלו נתנו מסיני בשביל שקבלום עליהם ומסרום לדור דור. אלא אני רואה שבאלו הארצות רוב הגיוסם בספרי ר"ף ז"ל, ולפי שראו כפייה זו כמונה בהלכות⁵ נהגו ביש מקומות לדון כך.

עדה ממקום שנהגו להחמיר. א. עיי' בבי"ט ס"ק כ"ג דבוי"ד
סי' רכ"ח סעיף כ"ט מנז"ח בשם הר"ן סי' מ"ח
דהבולך במקום שנהגו הדרי"ג למקום שלא נהגו דלוינו יכול לישא ב'
נשים, דהרמ"ם אין המקום גורם חל"ה בוי' הקרקפתא דנבדו וכו' ע"ש.
ובבב"ה"ג סי' א' הנב"י א"ר כי הניח בשם מהריב"ל בש"ג סי' ק"ב
שכתב דנבדו הר"ן ז"ל בס' אפי' בשלא נשא אשה במקום
שקבלו הרגמ"ם, חל"ה שגשא אשה במקום שלא קבלו הרגמ"ם ור"ה
לשאל אשה על אשתו, וכן דעה הר"מ ח"שק"ר סי' מ"ט והדד"ך נית
י"ד חדר ב' ורש"ר"ס חיו"ד סי' קמ"ט ומשפטו שמואל סי' ל"ה,
אבל הרש"ך ח"ב סי' ל"ז (הובא בבב"ט ה"ז) כי דלוינו חייב לקיים
חרי"ג חל"ה כשהוא נשוי אשה מן המקום שילא משם, אבל אם לא
היה נשוי אשה מן המקום שילא משם יכול לישא ב' נשים, וכן נראה
מתוך דברי רש"י

אכן בעצי ארזים סי' א' ס"ק ע"ו כתב דהמטיין בתשו' הרש"ך שם
יראה דלא מיירי צמי' שילא במקום שנתפשט החרס, רק שהחמירו
באוחז בעיר מלך המנהיג (וכמ"ש בשו"ע בסעיף הקודם) דנזה
שיך ספיר לחלק כג"ל, אבל אם ילא במקום שנתפשט החרס ודאי
דאסור לישא ב' נשים במקום שכלך לשם, כיון שהטעם הוא כמ"ש
הר"ן שהחרס הוא הקרקפתא דנבדו מונה און לחלק, ע"ש.
עוד כתב בבב"ה"ג הג"ל דסוגיון דעלמא כמכריב"ל, וכבר אירעו
מעשים רבים בששכנוס שרלו לישא ב' נשים במקום שאין נוהג
הרגמ"ם אעפ"י שלא נשאו אשה במקום שקבלו הרגמ"ם ומיחו בשם
גדולי הדור, ושמעתי שרב' א' גדול אשכנזי ר"ב לוקח אשה על אשתו
במקום שלא קבלו עליהם הרגמ"ם ורלו גדולי הדור לנכרו, ע"ש.

29 ר' yosef Caro

והשתא בשלמא אם תאמר שר"ג סתם גזר על הכה הרינו דאיצטרך לשייר כה' להתיר במקום מצוה להנהו מאה אנשים
אבל אם לא גזר במקום מצוה מה היה צריך לו לשייר כה' למאה אנשים להתיר ולפ"י נר' דאי' דעה כרחנו לומר שר"ג
סתם גזר לא יטא במקום מצוה לא שטא שילא במקו' מצוה ומפני כך הוצרך לשייר כה' למאה אנשים שיתירו במקום מצוה
אדא שמתוך שילא גזר אלא עד סוף הארץ החמישי' יראו חכמי' אשכנזי שתקנה טובה כזו אין ראוי' להפסיקה והסכימו
החמישי' עומדי' וכדו' שילא יפקקו בה אמרו שעוד היום תקב' ר"ג קיימת והעידם סופרים שהרם ר"ג הוא קיים העוררים
וכדו' שבמקום מצוה לא יצטרכו לבקש מאה אנשים משלש' קהלו' אמרו שדא גזר רבי' גרסון במקום מצוה וכדו' א
מצאנו בתלמוד בכמה מקומי' שהיו סופרים שהלכה כדברי' הוהוד יהיו שונים דורשים דבריו בדיטון רבים וכדו' /כדו'
שיקבחה מהם וחכמי' אשכנזי היו מסתירים סוד זה שר"ג לא גזר אלא עד /סוף/ הארץ החמישי' אלא שבאו הר"טב"א
יבחרו"ק וגירו סודם והשתא שנתגל' הסוד דהאידנא ליכא חרם ר"ג כי' שהוא חרץ מארצות אשכנזי וירצ' לנהוג היתר
בדבר אין מוחץ בידו ובוזה נתקיימו דברי' שמרעת הר"טב"א ומהר"ק שהביאם דברי' התשובה' המחזיקי' בתקנו' ר"ג אחר
הארץ החמישי' ונמצאתי משנתנו שלימה ונכנסנו בשלום ורצאנו בשלום וכל מן דין סמוכו דא' ויהא רעוא דבר' כי' הני
יודיו מעליותא דימרי' משמן. נאם הצעיר יוסף קארן.

4 Some of these questions obtained great prominence in the centuries following the expulsion of the Jews from Spain in consequence of the closer contact between the Ashkenazim and the Sephardim.9 On the other hand, some laxity was indulged in by the Ashkenazim living in Turkey in the sixteenth and seventeenth centuries10 on the ground that R. Gershom's ordinance only applied to the Jews in Germany11 and that its validity had expired at the end of the fifth millenium (1240).12 R. Joseph Caro reports that 'not long ago' an Ashkenazi Rabbi in Jerusalem had married a second wife and although there were Ashkenazi scholars present no objection had been raised by any of them.13

הרבנות הראשית לישראל

תקנות קבועות לגדרי אישנות בישראל

שנתקבלו פה אחד בכנוס הרבנים הארצי שהתקיים בירושלם בימים י"ח — כ"א שבט תש"י.

כ"ה.
לרגל קבוצ גלויות מכל תפוצות הגולה, מקצויו ארץ איים רחוקים. שעולים לאלפים ורבבות, ומתישבים בארץ בחסד ה' עלינו הגדול, ומביאים אהם מנהגים קדומים שאינם הולמים לתקניה חכמים מרי דארעא דישראל כבעיקרית ירושלים ת"י, ותקנות רבני הקהלות בישראל בעניני קדושתו ונשואין ובעניני גיטין וגרושין, יבום וחליצה, והבר זה עלול להביא מחלוקת בישראל ולהרוס את שלום בית ישראל, לזאת מצאנו וראינו חובה לעצמנו לחדש תקנותיהם של רבותינו הקדמונים וצ"ל ולהוסיף עוד תקנות כאלה שהשעה מחייבת אותם מפני דרכי שלום ושלום הבית בישראל, שהם חופסים מקום יסודי לכל תקנות רבותינו הקדמונים, מימי משה רבינו ועד הדורות האחרונים לקהלותיהם.

ברשות קודשא בריך הוא ושכינותיה, וברשות בית-דין של מעלה ובית-דין של משה וברשות רבנו קדמאי כרי ארעא דישראל, ובהסכמת הגאונים הגדולים חברי המועצה המורחבת של הרבנות הראשית בישראל גזורים ומתקנים בתוקף חתימתם ככל תקנות ישראל שנעשו בישראל לקהלותיהם ולדורות עולם.

א. אסור לכל איש ואשה מישראל לקדש ולאוס שלא בשעת חופה ובעשרה אחרי הרשמת הנשואין במשרדי לשכות הרבנות שבכל מקום.

איסור זה רובץ בחרם חמור על כל איש מישראל שהוא נזקק לעזרת קידושתו-אירוסין אלה, והוא נחשב לחוטא פלילי שראוי להענש עליו. כל איש שארס לו אשה שלא בשעת חופה וקידושתו כנ"ל, חייב לגרש ארוסתו זאת בגט כריתות כדת משה וישראל.

ב. א. אסור לו לאדם מישראל לקדש לו אשה שהיא קטנה מגיל בת שש עשרה שנה ויום אחד, הואיל וקטנה מגיל זה היא מסתכנת בהריונה, סכנת מות לאם ולעובר, בזמננו שנתמעטו הדורות ונחלשו הכוחות, הואיל ומגזנאין אלה עלולות לצאת תקלות ועגון, כמו שהוכח במקרים רבים. איסור זה חל על אבי הנערה שלא לקדש את בתו כשהיא למטה מהגיל הנ"ל. ב. אסור לאיש ואשה מישראל לארס או להתארס עם אשה שניה על אשתו הראשונה אם לא בהיתר-נשואין מאושר בחתימת הרבנים הראשיים לישראל.

ג. ברוב קהלות ישראל וכן בקהלות האשכנזים שבארץ, קבלו עליהם להלכה שמצות חליצה קודמת למצות יבום, וגם כששניהם, היבם והיבמה, רוצין ביבום, אין מניחים אותם ליבם. ובמקום שהיבם נשוי אשה, נהגו בכל המקומות שאין מניחים אותם ליבם. ובמיות ובזמננו ברור הדבר שרוב יבמים אינם מכוונים לשם מציה, ומשום דרכי שלום ואחדות במדינת ישראל שלא תהיה התורה כשתי תורות, הננו גזורים על תושבי ארץ-ישראל ועל אלה שיעלו ויתישבו מעתה והלאה, לאסור עליהם מצות יבום לגמרי וחייבים לחלוץ, וחייבים במוונות יבמתם כפי מה שיפסקו עליו בי"ד עד שיפסרו את יבמתם בחליצה. איסור זה אפשר להתירו רק במסבות מיוחדות ועפ"י החלטת המועצה המורחבת בחתימת הרבנים הראשיים לישראל.

בחוקף הטלת חרם על העובר ככל חומר תקנות הרבנים בישראל, ועל כל קהלות ישראל הקיימות ואלה שתחיימנה להבא בעזה"י, לשמור ולקיים את כל הכתוב בהם עד בוא גואל לישראל. ושומע לנו ישכון בטח, ושאנו מפתח רעה, ולשומעים ינעם ותבוא עליהם ברכת טוב.

ראשי הרבנים לישראל

יצחק אייזיק הלוי הרצוג   בן ציון מאיר חי עחיאל

K' Shimon continues:

אשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה - ANOTHER POINT: - נָכַר אִחֵר
A WOMAN GOES OUT from her marriage both VOLUNTARILY AND
INVOLUNTARILY,⁽¹⁵⁾ וְהָאִישׁ אֵינוֹ מוֹצִיָאָה אֶלָּא לרצונו
BUT A MAN SENDS OUT [HIS WIFE] ONLY VOLUNTARILY.

ו. א. (32) זיל (ג/ה)

ו. א. (ד) יכול לגרשה בלא דעתה :
הנה ו' ז' (ה) ואפי' אין לו לשלם לה (ה) הכחשה ומדוייחה אינם
יכולה לעכב משום זה הנדוןין לזה מתגרש ותחבש ארזו מה שחייב לה
(השונה הר"ש וריב"ש) וכל זה מדינא (ו) חגל ב' ר"ג (ו) המרים
(ז) שלא לגרש ג' אשה (ח) שלא מדעתה אם לא שצדקה על דם וכמו שנתבאר לעיל
סי' קט"ו ז' ואפי' אם חולה ליהן לה הכחשה אין לגרשה בזמן הזה שלא מדעתה
(סמ"ק סי' קפ"ד ד) עבר ונירשה בע"כ בזמן הזה ושאלה (ט) שוב אין האיש
נקרא עברין (כל זו) גירשה מדעתה ונחלה פסול ז' נגט יכול אח"כ לגרשה
בע"כ (ג"ז שם) גולדו זה מומין ע"ל ס"ס קי"ז חט יכול לגרשה בע"כ (ח) י"א
(י) דנתקום מלוה (ז) יכול לגרש אשהו בע"כ ח' ש' (י"א) או המרים
לו לישא (י"ב) ח' ז' נשים (מוהר"ם פארווה סי' י"ג) (וכמו שנתבאר לעיל סי'
ה' ח' י') לפיכך (ח) קצנה מתגרשת אע"פ שאין בה
ש' דעת נמורה אפילו אם הכל אביה קדושי' שהם דאורייתא
(י"ג) ע' או הרשת שנתקדשה כשהיתה פקחת ונתהרשה
[ש'] י' אבל אם נשתתית [י'] י' ואינה יודעת לשמור עצמה
אינה מוציאה עד שתבריא שלא ינהגו בה מנהג הפקר
(ט) י"א כ' לפיכך מניחה ונושא אחרת ומאכילה ומשקה
(ל) ע' משלה ואין מחייבים אותו בשאר כסית ועונה ואינו
חייב דרפאותה י"א (י') [י"א] ע' (וי"א דהייב בתוומיה ורפואתה) (כ"י
בס' הרשב"א והטור בס' הרמ"ם והראב"ד) (י"א) (וכן פסק לעיל סי' ע' סעי' א')

אולר גרוסק' (33) UTZAR HA' PUSKIM

זה סי' ראוי להצטרף להיתר ק"ר. סי' פ"ח ס"ק ע"ז ב"ש
החתי"ם דנתי שיהיו ראוים להוראה ומביני מדע להבטיח
עם הכיתוב וכ"כ בס' גרנה רנה סי' ה' דנתי ע"כ מופלגי חורב
שכניש להוראה, וכ"כ במאמר מרדכי סי' מ"ח, ובגלר משה סי' ה'
ובנחלת שמעון סי' ג"ז ע"ש, ובשו"ת מהדור"ל ח"א סי' ע"ג.
וכ"כ בבית שלמה סי' ל"ב דמלך רבנים כינוי לומדים, חגל אין
לקבץ חתימות מתחת בע"כ ביודעים חומש ופירש"י, ומסיים
שאחר הכתימת יתחוס כרב דמתא ויקיים חתימתם שראויים
בס' לזכ.
וכ"כ בדברי מלביאל ח"ג סי' ק"ג שראוי להאביר את האיש
מחסף החתימות שהרב דמתא של כל עיר ועיר ויקיים את
חתימות הלומדים שיאסף שם, ואף שבס' שם אר"י סי' כ' סוקל
שאין לריך קיום צדק דלא חייסין ליופיה ובפרע בדרבנן ותקתח
בעלתא, לדפתי יש לחוש מנד שהמחסף אינו צד הכי להבחין ואלו
הוגד לו בשקר ובחומדנא, פ"כ יקיים הרב דמתא שהם ראוים
לימניה לזכ, ואף אם יקיים חתימתם לנד סגו דממילא מוכח שהם
ראויים דודאי הרב יודע לשם מה חתמו, גם לריך להביר חתימת
רבייה של כל עיר או שיהי חותם שלהם, ע"ש.

ו. היתר סאה רבנים. כהנז במהר"ם ס"ק סי' ד' שע"כ מועיל
היתר ק' רבנים אף שאין צ"ד וכל לבטל דברי צ"ד הנרו
וכו' משום שכן התבאר ר"ג בעלמו שאם יוכי לריך יתרו ע"י ק"ר
כמ"כ מקלח הראשונים, ועו"ל ע"י"ד הרשב"ד פ"ב דממרים והיכא
דבעל העטם אף דהתקטב לא בעלה אין לריך שיהי גדול הימנו
בחכמה ובמנין (וע"כ בנשחטיה או במקום מלוב ריבוי שרואין
בצ"ד רואין זו משום פירוט ושנאב וקטעות אף עכשו יוכלין
להחור עפ"י ק"ר) ואפי' להרבנים שם דלא ס"ל טהרשב"ד מ"מ הא
פסק שם דלורך שעה אפי' אינו גדול בחכמה ומנין יכולים להחיר
רבו ע"ש, וכע"ז כהנז בספר אבני זכרון ח"ב סי' ס"ב ע"ש.
ובצבי תפארת סי' ה' כהנז דעל כן אין זה בכלל דבר הגאסר
במנין וכו' שהרי מנאר כ"מ בלי ממרים פ"ב ח"ב דאו
לא נחפשה בגזירי כגל ישראל יכול לבטל אפי' צ"ד קטן מהרש"ן,
ואפילו אם הוא סייג לתורה (ע"ש בלי ג') והלא הדרי"ג לא נחפשת
כגל ישראל א"כ פשיטא דק"ר יכולים להחירו, ע"ש.
ו. הטעם שגור שאין להתיר החרם כ"א בסאה. כי בספר מש"ב
דבר ח"ד סי' ד' דטעם במספר מלך הוא משום שהיא
הוראה היותר חשובה בישראל שהיא סנהדרין גדולה של מלך כדחיתא
בהריות ג' ז' מלך שיצנו להורות וכו', וכ"כ שם בס"י ז'. ובאבני
זכרון ח"ב סי' ס"ב כי דטעם הוא ע"פ הספרי שופטים (דברים
כ"א ח') וכל זקני כעיר אפי' כן מלך וכו' הרב דמתא נקראים כל
ואי' ו"ל דלכבו תיקון מעיקר דמתא רבנים יוכנו להחיר דהוי כאלו
כל הרבנים נדור הסכימו להיתר זה וכו', ע"ש.

י"א) שיעור ההמתנה בנשחיתות ואי כע"י שיהא ברור שלא תתקן. כחז בספר עמק שאנ"ה סי' פ' שיש להחזיר בנשחיתות אחר ששברו י"א חודש ולא גזע כח האיש מכת האשה שהיוקו דמתי"ה שנה ורחוק בצעל נדוד מהאשה יותר מתי"ה חודש (הבולו בפרדס רמונים היתר ג' דף כ"ג). וכן חזקן לומר בספר שאגת שנתה סי' ה' ע"ש. וכ"כ דעת הא"ל החושב סי' א' והבוסף דאחר הזמן הזה אף אם אפשר שתתקן יש להחזירו ע"י ק"ר. וכ"כ בצל"ח משכ"ה קונ"ט ה"ט סי' ג' (הבולו דבריהם בפרדס רמונים דף קס"ח ובבבלי אהב"ק ה"ג סי' י"ח).

י"ב) החיוב לייחד לה בית. ע"י כ"ט סי"ק כ"ב דנשחיתות השחי והחזירו לו ק"ר לישא אחרת חייב לייחד לה בית בפני"ט ושמרתי ממנהג הפקר, ואם היא נביה החולים, כחז בספר שאגת שלום מהד"ה סי' ל"ב דכ"ו לייחד לה בית ומשמרת, וכ"כ בדבר משכ"ה סי' מ"ד ומג"ך שהצטל והחייב להחזיקה בני"ח ושלא יויעלוב משכ"ה.

ובבאר פשה קונ"ט בנין ירושלים סי' ח' כחז שג"ך בצעל להביל עליו חייב זה בחוקק ניומסי המדינה שישנם לבי"ח להחזיק ליתב עד שהשפחה. וע"י בספר מנחת הקומץ סי' פ"ז דזכ"ן שיתחייב בצעל שאם יראה שישלחוב משכ"ה מחזרו סב"ה או לפ"י מחמה שחזרפא, תחשורה מחלוקה שוב שחזרה וישכור לה דירה גם אז. וכ"כ בניה יתקן (שמעלק"ט) סי' ס"ז.

ובחשק שלמה טהשמתיה סי' ד' כחז שאם האשה נבי"ח וחק כח"ך שהמטופים יהיו משומרים שם ממנהג הפקר אין להחזירו על הצעל בזה הרבה שאין באפשרותו ואין דנין אפשר משאי אפשר, ובבבלי אין להרציה בחומרות על הצעל כי חומרא דאחי לידו קולא כולא כמובן, ע"ש.

וע"י באבני זכרון ח"ג סי' ל"ב שאין לחשוב כ"כ שמה ישלחוב משכ"ה אף שאין דרכה להזקק כגון חולו מרה שחורב.

כ. ובבי"ח של נכרים שסאכילים שם דברים האסור"י. כי נהשו מהר"ש סי' ס"ט ולתחלה יש לדון אי רשאי למוסרם שם ודוענד שגבר נמסרם אין מלווים להוליאה משכ"ה דקטן אוכל נבילוח כולו ואין ב"ד מלווין להפרישה, ע"י תשו"י סיבת ליון סי' ד', ובתת"ס חו"ח סי' פ"ג, הנולח שור סי' א' סי"ק מ"ט ופרמ"ץ פרימה טולח ח"ב.

ובפרי השדה ח"ג סי' קפ"ז כי דכל ששברו י"ג חודש יש להחזיר לו לישא אחרת כמו בחורדה. ובספר אמרי דוד סי' ק"ג כחז והשיעור הוא יב"ח ור"ח מסי' דניאל דאחר בן חבוי ארכא לשותף וג"י לק"ת ירחין חרי עשר וג"י ברי הרוך כ"ו יב"ח, ולפי המבואר בח"ס שנת דף י"ד ד"ס וזמניו וכ"י דכ"ן דאפק"י מבבליה חוקמי אח"י פרס ח"כ גם ב"ד שג"ך יב"ח שלמים שלא נוכל לנחום ביב"ח מיום ליום רחוי וזכ"ן שלא להחזיר קודם צ"י שנים שלמות. וכ' בנחלת אב"י סי' ד' דע"ס האמרי דוד דצ"י צ"י שנים שלמות הוא עפ"י"ד הכעט לצנון המובא בדרכי השו"ב יו"ד סי' קפ"ז ט"ק קכ"ז כי עסק הרפואה לכל מהלה לשנות הכעט חלוי נתקופות הסנה קין וחורף קור וחום ומכ"ן שיש להספק אי צ"י כל הקין וכל החורף בחד או סגו שנה אף שגלה בחל"ע החורף או בחל"ע הקין לכן צ"י צ"י שנים שלמות דל"ו יש חמיד קין וחורף שלם.

גם בטעמה ארי"י סי' י" כ' דל"ו ר"ה להעטרף להיתר כי מו"ח (צעל ברכת ר"ה) מנע ח"ע מלהחזיר ערס ששברו צ"י שנים ומה גם שלא יחזרר מפי הרופאים שאין לה חקור להתרפא. ודעת הבית יצחק אה"י ח"א סי' ה' דסגו צ"י חודש והבוסף דאפ"י. הרופאים אומרים שגור להם שיבא לה רפואה אין להאמין להם דכל עיקר נחמנות הרופאים הוא משום דעבירה לאיגלווי יכל זה צעור אבל בדבר של עתיד יש להם להשחמט שהסוס סיבות אחרות לא תתפאה וע"י אין להאמין להם ומחזירין לו לישא אחרת כשעברו י"ג חודש (בובא בפרדס רמונים ש"ס).

אבל השאילת שלום מהד' תינינא סי' רע"ד כחז שאם הרופאים אומרים שיש עוד תקוב שתתפאה אין להחזירו לישא אחרת דכא נחלה חו"י חרוך כחז הרש"ל דל"ו רשאי גרשה בע"כ הפ"י ח"ס יתן לה כתובה וכן הסכים הח"מ סי' ע"ט סי"ק ג' ומה שפקפק הב"ש שם בסק"ד כבר העיר ע"י צ"י מ"ש, גם לא ששענו להחזיר צכ"י ע"י ק"ר אף דאי אפשר לדור עמך צעה חלייה.

וכ"כ בדבריו יששכר סי' קי"ז דכ"י שיש תקוב עפ"י"ד הרופאים שתתפאה ודאי מחויב לגלגל עמך אילי תתפאה והיא בבבלי חלונית ולא כמו שג"ה בשולח שם לומר דאף צכ"י מחזירין.

אודות ההיתר לה"ה מו"ה אברהם משה מבענדין לגרש אשתו הנשתטית ואינה ראויה לדור עם בעלה כפי עדות הרב וכ"ה האבד"ק בענדין^{פ"ג} יע"א והשיג בעל האשה היתר מכמה גדולים ולזה גם אנכי מסכים להיתר על פי מאה רבנים:

ואם כי ראיתי רב אחד חוכך בזה כי לדעתו האשה אינה משתטית כפי דיני שוטה המבואר בשו"ע [יו"ד סי' א' סעיף ד'] ובאמת לפענ"ד אין שום מיחוש לזה כי אם רק אינה ראויה לדור עם הבעל כדרך כל הארץ והוא דבר נגד חוש בני אדם יש כח ביד מאה רבנים להיתר לא דוקא בנשתטית כמו שראיתי איזה רבנים סוברים דרך בנשתטית היתרו ולא כן הוא כמבואר בתקנה המועתקת בתשו' מהר"מ [מרוטנברג דפוס פראג סי' תתרכ"ב] וכמו שנראה בשב יעקב [אה"ע סי' מ"ב] ובשו"ת ב"ח [סי' צ"ג]:

וכבר העליתי^{פ"ג} מתוך ספרים דברי אמת שהרבינו גרשום מאור הגולה בעת עשה התיקון שלא לישא אשה על אשתו והסגיר בזה הדלת ואולי לפעמים מצוה וחובה לישא אשה אחרת ולזה עשה תנאי בהתקנה שאם יראו מאה רבנים שאי אפשר לדור עם אשתו זו יתירו החרם דכן נתיסד מעיקרו ומסר הדבר לחכמי הדור:

ומשום הכי לפענ"ד הא דצריך מאה רבנים מג' מדינות דוקא הוא משום דאין כל דעת בני אדם שוות במנהגו וטבעי גופם ודעתם ואם במדינה זו יראה להם שאי אפשר לדור עם אשה שמהותה וטבעה כך אולי היא ממדינה ששם טבעי אנשים במנהגים שונים ולא בשביל זה יוכל ליקח אשה אחרת ולבטל התקנה:

אולם באם בני ג' מדינות [מסכימים] ושם מדינה לפי דעתי אינו מה שמחולק למלכויות שונות ויעוין באה"ע בחלקת מחוקק [ברי"ש סי' ע"ה סק"א] לענין חילוק מקומות לענין להוציא אשתו ממקום למקום ובכאן נראה לי דשם מדינות היינו כמו מדינות פולין בכללות הן גאליציא ופולין דרוסיא ואוקריינא למדינה אחת יחשב כי שם אחד ומנהג אחד לכולם ומדינות פיהם ומעלהרין ושלעזיא וכדומה שם אחד להם ולמדינה אחת יחשב לענין זה ומדינת טורקייא לשם אחר יחשב וכדומה במדינות לפי שינוי הנראה שבין מנהגיהם ואם בני ג' מדינות יסכימו אזי מותר לישא אחרת:

ולכן ראוי לכתוב בהיתר האשה מקום האשה ותוכן הענין מפני מה אינה ראויה לדור עם בעלה ועל זה אם יסכימו מג' מדינות מאה רבנים שהוא דבר שראוי להיתר החרם יתירו אבל אין הדבר בנשתטית לחוד רק בכל הדברים כן הוא אם אינה ראויה לבעל אזי יכולים להיתר כן העליתי זה כמה^{פ"ג} והסכימו גדולי דורנו למעשה:

ולכן לפי דברי הרב דק' בענדין בהוצעת דבריו אינה ראויה לבעל בודאי יכולים מאה רבנים להיתר אך באופן שהסכים הנודע ביהודה [מהד"ק סי' ג'] ואם כי ראיתי קצת רבנים בדמיונם משיבים על הנודע ביהודה בעוה"ר הוא מחמת חסרון הדעת וקלות ופוק חזי בין תקיפי קדמאי הנוב"י ז"ל שידוע תוקפו בהלכה וכי לא נצחו כמעט אדם מעולם ואף על פי כן כתב [שם] הגם שיש לדחות דברי בעל מגיה שבמשנה למלך מ"מ לא מפני שאנו מדמים נעשה מעשה להקל באיסור אשת איש הרי שהי' לו ראיות נגד בעל מגיה הנ"ל ושהי' כמעט בימיו ואף על פי כן לא היקל מכל שכן אנחנו יתמי דיתמי האיך נקל באשת איש ובפרט כי לדעתי מלבד דברי בשי"ט^{פ"ג} הנ"ל עוד יש לומר דכתיבת הגט בעת שאינה ראויה להתגרש בטל מעיקרו והדברים ארוכים ועתיקים ולכן אין להקל מדברי הנוב"י ז"ל אך השבועה הוא לדעתי חומרא דאתא לידי קולא בזמן הזה שהשבועה קל בעיני בני אדם ורק יחזקו הענין בשארי החיזוקים שכתב שם:

ואם הדבר כן שהאשה אינה ראויה לדור עם בעלה וישליש הכתובה ומזונות ושטר^{פ"ג} חיזוק על הגירושין לאחר שפוייה כמבואר בנוב"י [הנ"ל] אזי יוכלו מאה רבנים להיתר וג' מדינות הוא ממדינות הנקרא בכללה פולין מדינה אחת שלעזיא או מעהרין פיהם מדינה אחת ומדינת איטליא או ארץ ישראל והסמוכים וכדומה מדינה אחרת או כיוצא מג' מדינות. והנראה לפענ"ד כתבתי:

קנו הוא הה"ג ר' חיים דוד לאנגפוס אבד"ק בענדין, וההיתר שכתב בשנת תר"כ נמצא בספרו (כת"י) עטרת זקנים סימן פ"ח.

קנה עיין לעיל ח"א אה"ע סימן א' וד', וח"ב סימן ו' ומ', ולקמן השמטות סימן כ"ג.

קנט עיין לעיל ח"א סוף סימן נ"א, וח"ב סימן ו', ולקמן השמטות סימן כב.

קס לא מצאנו חומרא זו בשב יעקב הנ"ל, ואולי צ"ל הנוב"י הנ"ל.

שו"ת האלף לד שלמה חלק אה"ע סימן ז

שא' מהרב מו"ה מאיר הורוויץ אב"ד דזיקוב וזאת תשובתי. בדבר שאלתו מלבד כי גדור בעדי מימים ימימה שלא להתערב בשום היתר חרגמ"ה = חרם רבינו גרשום מאור הגולה = אפי' יהי' הדין פשוט כי קשים דברי סופרים יותר משל תורה כמ"ש במדרש שיר השירים אף גם דאם הייתי מזדקק לחרגמ"ה בזה ודאי לא אתערב וגם אני מוחה מלעשות כן למי שבא לגרש אשתו מחמת שאין לו בנים כי אף המתירים בזה היינו בימים הקדמונים שלא הי' הדור פרוץ והוי קרוב להאמין שכוונתו לש"ש לא כן בזמנינו שהדור פרוץ וקרוב לודאי דעיניו נתן באחרת מכח איזה טעם או מכח ממון ואם בזמן הש"ס במשנה אחרונה כשראו שהדור פרוץ לא האמינו לאשה לומר טמאה אני לך והתירו איסור ממש בקום ועשה וכאשר מקהי בה אקהייתא כל הראשונים מכ"ש בדין כזה דלא איסור ממש רק שוא"ת = שב ואל תעשה = ומטעם קיום פ"ו דאין בידנו להתיר חרגמ"ה עבורו ולומר דמכירין בו שמתכוין לש"ש לא טוב הוא מאשה כשרה שבכשרות מנשים באוהל ולא האמינו לה לומר טמאה אני לך מכ"ש בני"ד דאין להתיר בזה לשום אדם ולמעט בפלוגתא עדיף ובזמנינו לכ"ע הוא כן:

חלק אה"ע (37)

כגון נפחית - כתב הכלבו דלון לסחיר חריג ללא ע"ס מלא אשכים מני קבלות מני אלוות ודמי כחכ דל"ז נוסף להחיר ע"י מלא אשכים כי כגון כלס זמן חריג ולונו חלף מנהג שכתבו להתמיר לכן כלל כולן אלו ע"י דייס ימרו כשפחטי' או כשכחו מן הדין לגרשה ש"מ שיהיה ש"ן וכשהוא מן הדין לגרשה לא תיקן ריג כמ"ס קט"ז מיהו ביח כתב קבלה היא מנהגיה העולם ש"ישו העקן לפני הגדולים שכלוח הדור וסיכמו כתימר מלא רבנים וגם ש"לש סך הכתובה ונדוני' ומ"כ יוד הכ"ד ומ"כ ישא אחרת ועוד כתב כ"י ק"ט ש"ן הנט יוד שלח חול"י שיהיה הנט יוד עד שהשפחה ומ"כ לומר לה ומ"כ ליתלה מונו' ודבריו ס"ס מ"ס כ"ס מ"כר"ל כומריס למ"ס כ"י זה וחס' לון ידו משנת להשליש הכתובה כי בתשובת למח' לזקן כ"י ס"ז ד"ס חק"י דקרוני' וזכרו הכתובי' לבעלה כצוכת הגלה ויתן לה מונוות ולאחר שתתפתח חייב לגרסה מ"ד

Aruch Ha'Shu'chan (38) חלק אה"ע

כ"י קנ"ד אך כבר כתבו כל גדולי אחרונים שאין פתורין כל זה דק ע"פ טאה רבנים וברש"ן המלכות וכך נוד דנמ"ה כשיראי צורך להתיר וסבימו על זה טאה לוסדים ובהתובם יהיו הרבה מהיושבים על כס ההוראה וצדיקים להיות משלשה מדינה ואף אם הם סמלכות אחת כמו ליטא רייסן ומונט ועוד נהנו להקל אף מסדינה אחת ומשלשה מחצויה שקורין גובערניעס וקבלה היא מנדוגי העולם שבכ"ל ענין שיראי ולבני העיר ההיא שראוי להתיר לאיש הזה ליקח אשה על אשתו ויש לו ע"ז רש"ן מהממשלה יציעו הענין לפני הגדולים שבאותי הדור ויסכימו בהתיר טאה רבנים וגם ישליש סך הבתובה המניע לה נסתוספת כתובה וכל התחיבותה ביד הב"ד ואח"כ ישא אחרת ונ"מ ונ"ס ולא דוקא כולם רבנים אלא לוסדים מופלגים הראיים דהוראה ונ"מ ונ"ס א"א לבאר ככהכ לפי דא"י להתיר לישא אשה על אשתו דלא כל העניינים שוים דודאי במקום שא"א לחיות עמה כנין שנשתתיה וכיוצא בזה הדבר פשוט שמתירין לו וכן אם היא חולנית משישבה שא"א לה להתרפאות לעולם לפי דברי הרופאים ואינה מרוצית לקבל גם וכן בשהה עשר שנים ולא ילדה ואין רצונה לקבל נ"פ ודאי דמתירין לו אמנם בענינים אחרים א"א לבאר והדבר תלוי לפי ראות עיני חכמי המקום וכן אם רצונה לקבל גם רק שמבקשת יותר מכתובתה המניע לה אם חכמי המקום כמו הרב והב"ד רואים שביכולתו לשאת כי אין זה היתרון דבר גדול לפי מצב אותו האיש פשיטא שאין מתירין לו ויוסיף לה כרצונה האמנם אם מבקשת סך רב ולפי ראות עיני הב"ד אהרם מעברו כשיתן לה מה שמבקשת או מתירין לו וכן כל כיוצא בזה:

כתב אם נוד רנמ"ה גם במקום מצוה כמו יבמה שנפלה לו או במקום דוחיו מצוה כגון ששהא עם אשתו עשר שנים ולא ילדה ואין רצונה לקבל גם יש בזה מחלוקת הפוסקים דרבינו הב"י כתב בפשוטו דלא נוד ככה"ג ויכול לישא את היבמה ובעשר שנים כשלא ילדה יכול לישא אחרת וכן לא נוד בארוסה כלומר כשקירש ארוסתו יכול לישא אחרת מפני שביכולתו לגרשה לארוסתו ואף כשלא התרצה לקבל גם מ"ס הוא אינו מחוייב לטונסה להתחייב לה כשאר כסות ועונה ואין זה שתי נשים והמני' כפ"ז) וכן אף כשלא נשא אחרת אין כופין אותו ליקח ארוסתו וביכולתו לפוטרה בנש' ואם אין רצונה לקבל אין אנו כופין אותו שישאנה ואינו מתחייב לה בכרום (נ"ס) אמנם רבינו הרמ"א כתב ד"א רתקנת רנמ"ה נהג גם במקום מצוה ואסור לו לישא יבמתו אם יש לו אשה אלא יחלוץ לה אבל בשהה עשר שנים ולא ילדה משמע מדבריו דמתירין לו לישא אחרת מדכתב ובמקום שאין דראשונה בת גירושין כנין שנשתתית או שהוא מן הדין לגרשה ואינה רוצה ליקח גם מטנו יש להקל להתיר לו לישא אחרת וכ"ש אם היא ארוסה ואינה רוצה להנשא לו או לפטור מטנו עכ"ל ובשהה עשר שנים ולא ילדה הרי חייב מן הדין לגרשה כמו שיתבאר